

بازخوانی انتقادی پژوهش‌های هنری

حسین مهدلو

دانست و خاطر نشان کرد: چاپ این کتاب‌ها در واقع تکثیر دوباره هویت هنری ماست و این کار به تقویت و گسترش حوزه نقد پژوهش‌های هنری کمک شایانی خواهد کرد.

نامورمطلق در انتهای صحبت‌های خود گفت: خوشبختانه امکان برگزاری کرسی‌های نظریه‌پردازی هنر به دانشگاه استاد فرشچیان محول شده و از تمام استادان و دانشجویان و تمام کسانی که حرفی تازه در حوزه نظریه و نقد هنر دارند دعوت می‌شود که از این فرصت استفاده و از این طریق به رمزگشایی آثار اسلامی-ایرانی کمک کنند.

در ادامه جلسه میثم یزدی، معاون علمی و هنری دانشگاه هنرهای اسلامی-ایرانی استاد فرشچیان که مدیریت این نشست پژوهشی را بر عهده داشت، به ایده اصلی شکل‌گیری این نشست در گفت‌وگوهای بین فرهنگستان هنر و دانشگاه استاد فرشچیان اشاره کرد و بازخوانی، تحلیل و نقد و بررسی پژوهش‌های هنری در داخل کشور را آغازی بر جریان نقد قلمداد کرد و برنامه‌های آینده این سلسله نشست‌ها را موضوعات هنر معاصر، مطالعات موزه، هنرهای سنتی و دیگر مباحث این حوزه برشمرد.

در ادامه این نشست، ایرج داداشی، عضو هیئت علمی دانشگاه هنر، درباره دشواری حوزه «پرسش از هنر» گفت: دشوارترین پرسشی که با آن روبه‌رو می‌شویم، پرسش از هنر است؛ زیرا در این گستره، دانشوران و پژوهشگران، رویکردها و روش‌ها و فرجام‌ها و پیش‌پنداره‌ها و زبان‌های گوناگونی دارند و هر یک به گونه‌ای از هنر سخن می‌گویند و گفته‌اند و خواهند گفت که دستاورد فرجامین و درخور پرسش، رویکرد، روش، پیش‌پنداره‌ها و زبان‌های ایشان است.

او در همین زمینه ادامه داد: پرسش از هنر اسلامی، چندین بار دشوارتر از پرسش از هنر است؛ زیرا افزون بر نگرش‌ها و رأی‌ها

نشست پژوهشی «بازخوانی انتقادی پژوهش‌های هنری» با رویکرد مطالعات اسلامی-ایرانی با حضور مجازی چند تن از استادان و صاحب‌نظران داخلی و خارجی با همکاری معاونت پژوهشی فرهنگستان هنر و دانشگاه هنرهای اسلامی-ایرانی استاد فرشچیان برگزار شد.

در این نشست پژوهشی که عصر روز پنج‌شنبه ۲۷ آذر ۱۳۹۹، به صورت مجازی و برخط برگزار شد، در ابتدا بهمن نامورمطلق، رئیس دانشگاه هنرهای اسلامی-ایرانی استاد فرشچیان، به تشریح دو ساحت خلق و نقد هنر پرداخت و گفت: عالم خلق آثار هنری عالمی عجیب، شگفت‌انگیز و پرمز و راز است، ولی متأسفانه به این خاطر که ساحت نقد ما خیلی رشد نکرده، نمی‌توانیم خوب کشف کنیم و چه بسا دیگران خیلی بهتر از ما می‌توانند رمز و راز این عالم را کشف کنند.

او سپس با اشاره به اینکه ما ایرانی‌ها در فضای هنری تنفس و در لابه‌لای آثار هنری زندگی می‌کنیم، خاطر نشان کرد: اگر بتوانیم در حوزه نظریه و نقد هم به صورت جدی کار کنیم، مطمئناً بهتر از دیگران می‌توانیم این آثار را نقد، و رمز و رازشان را کشف کنیم.

رئیس دانشگاه هنرهای اسلامی-ایرانی استاد فرشچیان با اظهار امیدواری از اینکه برگزاری این نشست‌ها بتواند به فعال‌تر شدن عالم نقد کمک کند، گفت: اگر در این حوزه فعال نشویم و نظریه‌هایمان را ارتقا ندهیم، مطمئناً به عالم خلق لطمه خواهد خورد و خلقمان هم به تقلید روی خواهد آورد و دچار نارسایی‌های بسیاری خواهیم شد.

او با اشاره به چاپ فاخر کتاب‌های ارزشمند شاهنامه شاه‌طهماسبی و خمسه شاه‌طهماسبی توسط فرهنگستان هنر، چاپ کتاب‌هایی را که در دسترس ما نبوده و در موزه‌های خارج از کشور نگهداری می‌شده، از اتفاقات خوب حوزه نقد

درباره هنر، با انبوهی از نگرش‌ها و آرا درباره اسلام نیز روبه‌رو خواهیم بود.

عضو هیئت علمی دانشگاه هنر اظهار کرد: هر پژوهشی در جهان کنونی، از سویی می‌تواند نخستین پژوهش باشد، اما از سویی دیگر بر بن و پایه پژوهش‌های پیشین خود ایستاده است. پیش‌پنداره‌ها را نباید به هیچ روی نادیده انگاشت یا دست‌کم گرفت؛ زیرا بر فرجام و دستاورد هر پژوهشی سایه می‌افکند.

ایرج داداشی کارکرد پیشینه پژوهش‌ها را ساخت آگاهی‌ها بیان کرد و گفت: گردهم آمدن اندیشه‌وران و پژوهشگران بر نگرشی ویژه و برگزیدن رویکرد و روشی همانند، و پیروی از یک دستگاه اندیشگی و بینشی و زبانی ویژه، یک گفتار یا گفتمان^۱ را می‌سازد و این گفتمان‌ها را نباید از دید خود دور بداریم؛ زیرا در چارچوب آنهاست که بسیاری از آرا و نظریه‌های درباره هنر و به‌خصوص هنر اسلامی، مطرح شده است.

او در همین زمینه ادامه داد: پرسش از هنر بر اساس گفتمان‌ها می‌تواند پرسش‌های فلسفی و حکمی، تاریخی، جامعه‌شناختی، انسان‌شناختی، روان‌شناختی، ادبی، لغت‌شناختی^۲ و ریشه‌شناختی^۳ و مانند آن از هنر باشد.

داداشی با طرح این پرسش‌ها که «دشواری‌ها و راه‌بندهای ما در پژوهش‌های هنر اسلامی چیست؟» و «باید نگران چه چیزهایی باشیم؟» بر لزوم توجه به تعریفات، تعصبات، تحکم، تعمیم، تقلیل، تمسخر، تمایلات و تضاد در مباحث مربوط به هر موضوع تأکید کرد و گفت: در بحث از هر موضوعی، به‌طور طبیعی اختلاف نظرها و تشتت آرای بسیاری هست یا پدید می‌آید که پیش از هر چیزی با توجه به این نکات است که می‌توان علت اختلافات و تنوع آرا و نظرها را شناخت و از آنها به‌عنوان امکان نگرش به وجوه گوناگون یک موضوع بهره گرفت.

سخنران بعدی این نشست نیز طهوری، عضو هیئت علمی دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات، بود که با موضوع «هانری کربن^۴ و رویکرد پدیدارشناسی و مطالعات تطبیقی» به ایراد سخنرانی پرداخت و گفت: هانری کربن با مطالعات خود

راهی نشان داد تا محققان هنر به‌ویژه هنرهای اسلامی و ایرانی بتوانند با روش‌های تحقیق، موضوعات مد نظر خود را بازخوانی و واکاوی کنند.

او با این مصرع حافظ که «عارفی کو که کند فهم زبان سوسن؟» آغاز کرد و علت اهمیت نگرش کربن به هنر اسلامی را این‌گونه بیان کرد: ما در دوره‌ای نیستیم که از طریق عرفان بتوانیم به درک مسائل پردازیم و ناچار به استفاده از روش‌هایی هستیم که بشود با آنها، به‌صورت نظام‌مند به شناخت نزدیک به واقعیت دست پیدا کرد و به نقد اثر هنری رسید.

طهوری مهم‌ترین ویژگی هانری کربن را فیلسوف بودن وی دانست و تأکید کرد: اسلام‌شناس، ایران‌شناس و شرق‌شناس بودن کربن را باید ذیل مشی و رویکرد و موضع فلسفی وی دید. علت استثنای بودن کربن از دیگر پژوهشگران حوزه شرق‌شناسی و اسلام‌شناسی همین مسئله است.

عضو هیئت علمی دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات در ادامه بیان کرد: یکی دیگر از ویژگی‌هایی که هانری کربن را از سایر مستشرقان متمایز می‌کند، گفت‌وگویی وی با اندیشمندانی همچون علامه طباطبایی، الکساندر کوژو، آندره مالرو^۵، ارنست کاسیرر^۶، کارل پاسپرس^۷، کارل بارت^۸ و... بود که نتیجه این مباحثات، وی را به رویکرد پدیدارشناسی و هرمنوتیک رساند که روش خاص کربن است.

این پژوهشگر با اشاره به تأثیرپذیری کربن از پدیدارشناسی هوسرل^۹ و هایدگر^{۱۰} گفت: کربن در آلمان از پدیدارشناسی هوسرل بهره گرفت و اولین مترجم آثار هایدگر به زبان فرانسه بود که این موضوع، او را به پدیدارشناسی منحصر به فردی در مطالعات تطبیقی حوزه ادیان و هنرها رساند. او از طریق «تأویل» به معنای راه رسیدن به رازهای مکتوم در متن مکتوب یا اثر هنری، و «کشف‌المحجوب» به معنای تفکر فلسفی و راه رسیدن به تأویل، به پدیدارشناسی رسید. کربن همچنین معتقد بود کشف اسرار، طریقی است برای تحول نفس فیلسوف حقیقت‌جو که در مسیر کمال قدم برمی‌دارد.

5. Alexandre Kojève
6. André Malraux
7. Ernst Cassirer
8. Karl Jaspers
9. Karl Barth
10. Edmund Husserl
11. Martin Heidegger

1. Discourse
2. Philology
3. Etymology
4. Henry Corbin

پهوری روش هرمنوتیک کربن را آشکارکردن اشتراکات و پیوندهای رمزها و تمثیلاتی دانست که در متن وجود دارد. او همچنین عدم تأثیر تقدم و تأخر زمانی و خطی را از ویژگی‌های کربن برشمرد و گفت: به استناد کارهای آغازین کربن، تاریخ اساطیری و به استناد کارهای بعدی آن، تاریخ قدسی در آثار ایشان دیده می‌شود.

آخرین سخنران این نشست علمی، والرری گونزالس^{۱۲}، پژوهشگر SOAS دانشگاه لندن، بود که سال‌هاست روی مطالعات هنراسلامی تمرکز داشته است و مقالات و تألیفات بسیاری در این زمینه دارد. او به وضعیت حوزه مطالعات هنراسلامی و طبقه‌بندی آن در پژوهش‌های کنونی پرداخت و اظهار کرد: در حال حاضر طبقه‌بندی هنراسلامی مورد پرسش قرار گرفته و نگرش‌های متفاوتی در این حوزه مطالعاتی به وجود آورده است؛ از جمله اینکه چرا بعضی از هنرها را در طبقه‌بندی هنر اسلامی قرار می‌دهیم؟

او این‌گونه پرسش‌ها را ناشی از سه دلیل عمده دانست و در این باره توضیح داد: دسته‌ای از پژوهشگران معتقدند که مفهوم اسلام و اسلامی‌بودن، مفهومی متکثر و گسترده است و ممکن است مطالعات هنراسلامی در غرب را دچار اخلال کند و بعضی این طبقه‌بندی را نادرست بدانند. دومین چالشی که بر سر پژوهش‌های هنرهای اسلامی وجود دارد، این است که بعضی معتقدند عنوان هنراسلامی به آفرینش‌های هنری‌ای اطلاق شد که در جهان اسلام صورت گرفت؛ در حالی که نگاه سکولار در مقابل نگاه دینی، آفرینش دوگانه‌ای را که بر پایه دین و فرهنگ است، نادرست می‌داند و این پرسش را مطرح می‌کند که آیا هرآنچه را در غیر از آن تولید و خلق شود باید هنر غیردینی اطلاق کرد؟

والرری گونزالس به شرح سومین دلیلی که هنرهای اسلامی را در مطالعات و روش‌شناسی دچار چالش می‌کند، پرداخت و گفت: سومین دلیلی که این دسته از پژوهشگران به آن معتقدند این است که این‌گونه القا شده که آفرینندگان و مصرف‌کنندگان همه مسلمان بوده‌اند؛ در صورتی که بسیاری از آثار خلق شده و مصرف شده ممکن است از سوی غیرمسلمان‌ها باشد. این هم یکی از چالش‌هایی است که مطالعات هنراسلامی با آن مواجه است.

پژوهشگر SOAS دانشگاه لندن به فضای دوگانه‌ای که در

غرب ایجاد شده اشاره و تصریح کرد: دو جریان فکری در حوزه مطالعات هنراسلامی در غرب روی داده است؛ بعضی از پژوهشگران سنت‌گرا هستند و با پیروی از کسانی مانند لویی ماسینیون^{۱۳} و هانری کربن که حتی تغییر دین دادند و مسلمان شدند، دست به مطالعات هنرهای اسلامی می‌زنند؛ دسته دیگر نگاهی سکولار به هنرهایی که در جهان اسلام خلق می‌شوند، دارند و سنت‌گرایان را متهم به نگاه ذهنی^{۱۴} می‌کنند.

او به چالش‌های بزرگی که پیش روی پژوهشگران سنت‌گرا قرار گرفت پرداخت و ادامه داد: متأسفانه یکی از تفکرات و اندیشه‌های رایج که در غرب به هنجار تبدیل شد، تفکر همین افراد سکولار بود که تبدیل به گفتمانی جدی در حوزه نظری و مطالعاتی شد. آنها سنت‌گرایان را متهم به ذهنیت‌گرایی^{۱۵} کردند و هیچ چیز بدتر از آن نیست که در فضای دانشگاهی به قشری اتهام زده شود.

این استاد دانشگاه گفت: در کشورهای اسلامی، از مراکش و تونس تا شرق جهان اسلام و ایران، جریانی در حال اتفاق افتادن است؛ اینکه پژوهشگران هنرهای جهان اسلام در حال بازیابی و مدعی شدن در حوزه این هنرها هستند. اما آنچه غرب ادعای مقابله با آن را دارد این است که روشی که سنت‌گرایان از آن استفاده می‌کنند بر پایه نگاه معنوی و روحانی است و علمی نیست.

والرری گونزالس که خود نیز از پژوهشگران سنت‌گراست، در پایان سخنان خود تأکید کرد: من به عنوان کسی که اعتقاد دارد که حقیقت هنراسلامی از معنا و مفهوم نشأت می‌گیرد، همچنان رویکردم در این حوزه تغییر نکرده است و این هنرها را متمایز از منابع غیراسلامی می‌دانم. در غرب تلاش می‌کنند تا حوزه هستی‌شناسی هنراسلامی را نفی و با ابزارهای پژوهشی‌ای بررسی کنند که در غرب تولید و قابل استفاده می‌شوند.

این نشست با پرسش‌های بسیاری از سوی مخاطبان مواجه بود که میثم یزدی، مدیر نشست، آنها را بسیار حائز اهمیت دانست و از والرری گونزالس خواست تا به دلیل برخط بودن و زمان محدود و مشخص برنامه، در زمان دیگری به این سؤالات و مباحث بپردازد.

13. Louis Massignon

14. Subjective

15. Subjectivism

12. Valerie Gonzalez